

РОЗДІЛ 5 УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА

УДК 821.161.2-1.09

НОМО POLITIKON В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ ІВАНА ФРАНКА 1880–1900-Х РОКІВ: ДО ПРОБЛЕМИ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ

HOMO POLITIKON IN THE ARTISTIC PROSE OF IVAN FRANKO DURING 1880–1900: TO THE PROBLEM OF HUMAN DESTRUCTION

Ван Сяоюй,

*аспірант кафедри української літератури імені академіка Михайла Возняка
Львівського національного університету імені Івана Франка*

У статті розглянуто проблеми людської деструктивності в художній прозі Івана Франка 1880–1900-х років («Хома з серцем і Хома без серця», «На вершку», «На дні», «Основи суспільності», «Для домашнього огнища» та інші). Образ Номо Politikon (звір суспільний за Аристотелем) із Франкових «вершин і низин суспільства» вияскравлюється як художня типізація життєвого матеріалу наратора. Важливу роль приділено психоаналітичній концентрації вирішення проблем людської деструктивності в художній прозі Івана Франка, яка дає діалектичне розуміння її душевних процесів.

Ключові слова: автор, текст, герой, художні образи, негативне перенесення, соціальний нарцисизм, егоцентризм, жадоба зиску, невротизація, втеча від свободи і тому подібного.

В статье рассмотрены проблемы человеческой деструктивности в художественной прозе Ивана Франко 1880–1900-х годов («Хома с сердцем и Хома без сердца», «На вершине», «На дне», «Столпы общества», «Для домашнего очага» и другие). Образ Номо Politikon (зверь общественный по Аристотелю) с «вершин и низин общества» писателя выделяется как художественная типизация жизненного материала рассказчика. Важную роль уделено психоаналитической концентрации решения проблем человеческой деструктивности в художественной прозе Ивана Франко, которая дает диалектическое понимание ее душевных процессов.

Ключевые слова: автор, текст, герой, художественные образы, отрицательный перенос, социальный нарцисизм, эгоцентризм, жажда выгоды, невротизация, бегство от свободы и тому подобного.

The article deals with the problem of human destructiveness in the Ivan Franko's artistic prose of the 1880–1900s ("Khoma with the heart and Khoma without heart", "On top", "On the bottom", "Fundamentals of society", "For the home fire" etc.). The image of Homo Politikon (Aristotle's public animal) from Franco's "peaks and lowlands of society" appears as an artistic typification of narrator's life material. The main role is devoted to the psychoanalytic concentration on solving the problems of human destructiveness in Ivan Franko's artistic prose. It gives a dialectical understanding of its mental processes.

Key words: author, text, hero, artistic images, negative transfer, social narcissism, egocentrism, desire for profit, neuroticism, escape from freedom etc.

Постановка проблеми. Психоаналітична антропологія є одним із сучасних комплексних підходів у вивченні словесної творчості загалом, зокрема в літературознавстві. У нашому дослідженні центром уваги художньої прози Івана Франка 1880–1900-х років є проблема людської деструктивності, що пов'язана з функціонуванням феноменів *негативного перенесення, соціального нарцисизму, егоцентризму, садизму, жадоби зиску, невротизації, втечі від свободи* і тому подібного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні підвалини аналізу людської деструктивності з погляду психоаналізу було закладено

Зигмундом Фройдом (класична дуалістична концепція ваблення), Еріхом Фроммом (концепція людської деструктивності), Карен Горні (теорія особистості), Леонардом Берковіцем (концепція заміщеної агресії), Альбертом Бандурою (теорія соціального наслідування агресії) та іншими вченими. Зв'язок психоаналізу зі словесною творчістю, а відтак і літературознавством значною мірою формував методологічний інструментарій інтерпретації художніх текстів, зокрема проблеми людської деструктивності в прозі Івана Франка. Вагомий внесок у вивчення цього питання зробили сучасні науковці, зокрема Алла Швець («Кримінальний сюжет і проблема

художнього психологізму в прозі Івана Франка», 2003), Лариса Каневська («Психологізм романів Івана Франка середини 80–90-х років», 2004), Тамара Гундорова («Франко і/не Каменяр», 2006), Андрій Печарський («Психоаналітичний аспект української белетристики першої третини ХХ сторіччя», 2011) та інші.

Постановка завдання. Для досягнення поставленої мети передбачено виконати такі завдання:

– проаналізувати в художній прозі І. Франка (1880–1900) характери, вчинки та психологічну мотивацію героїв із погляду «вершин і низин» Номо Politikon;

– розглянути феномен перенесення (трансферу) Франкових героїв щодо психічної реальності;

– простежити авторську позицію щодо вирішення проблем людської деструктивності.

Виклад основного матеріалу. У художній прозі І. Франка 1880–1900-х років прослідковується закономірність інтерпретації людської деструктивності, яка здебільшого має соціальний характер, а не індивідуальний. Адже у світосприйнятті письменника людина є передусім Номо politikon (звір суспільний за Аристотелем), а розвиток її динамічної природи залежить передусім від соціально-культурного середовища. Можливо, тому Франкові «негативні» герої народжуються як чистий пергамент (*tabula rasa*), на якому суспільство, родина, сім'я залишають свій відбиток. Наприклад, захланий характер мільйонера Германа Гольдкремера («*Voа constrictor*») мотивований його голодом, знедоленим, позбавленим материнської любові дитинством. Подібна мотивація щодо озлобленості на весь світ характерна і для збідованого злочинця Бовдура («На дні»). До тих же результатів призводять соціальні стереотипи й відсутність батьківської любові, як у випадку шахрайської мстивої вдачі Олімпії («*Основи суспільності*») чи кримінальної діяльності Анелі («*Для домашнього огнища*»).

Як бачимо, з Франкових «вершин і низин суспільства» характери людей та їхні вчинки є різними, а психологічна мотивація – одна: *голод і любов*. «Голод (боротьба за існування. – В. С.), – писав І. Франко у своїй науковій праці «Що таке поступ?», – се значить матеріальні і духовні потреби чоловіка, а любов – се те чуття, що зроджує чоловіка з іншими людьми» [8, с. 348].

Звісно, проблема людської деструктивності у творчості І. Франка не виключає індивідуальних властивостей героїв, але вирішальними у формуванні їхніх характерів є суспільні відносини, на

що вказують чимало символічних заголовків творів: «На вершці», «Основи суспільності», «*Voа constrictor*», «Для домашнього огнища», «На дні», «Борислав сміється», «Великий шум» та інші.

Аналізуючи феномен перенесення Франкових героїв щодо психічної реальності, можна спостерегти, що він тісно пов'язаний із одними і тими ж особистісними та соціальними мотиваційними конфліктами. З погляду психоаналізу Франковий соціальний релятивізм є близьким до індивідуальної психології А. Адлера та неофройдизму Е. Фромма. Отже, феномен перенесення, який являє собою форму міжособистісних неусвідомлених об'єктних відношень, у творчості українського письменника має соціологічну спрямованість. Це чітко простежується в казці І. Франка «*Хома з серцем і Хома без серця*». Хоча в цьому творі на ґрунті перенесення чимало літературних критиків (С. Луцак, Л. Канівська, К. Дронь та інших) небезпідставно вбачають мотиви «двійництва» самого автора, який за допомогою головних героїв-інтелектуалів намагається викласти власні соціологічні погляди.

Зав'язка твору починається зустріччю двох майбутніх університетських друзів Бідолахи (Хоми з серцем) і Галабурди (Хоми без серця), яка відбувається за дивного збігу обставин – допомоги п'яному чоловікові, що лежав посеред дороги. Хома з серцем відразу кинувся підводити людину, а Хома без серця – подався викликати поліцію. Відтак п'яниця намагався ошукати свого рятівника, брехливо звинувативши його в крадіжці, але врешті-решт потрапляє у відділ поліції.

Далі сюжет розгортається дискусіями Хоми з серцем і Хоми без серця про соціальний благоустрій свого знедоленого народу. Як бачимо, п'яниця символізує сам робітничий одурманений народ, який без провідника не усвідомлює, що насправді з ним коїться. Допомогти підвестися нещасному та перейти дорогу – це означає окреслити перспективний шлях життя простого народу, а викликати поліцію – засудити його, покарати.

Любов чи справедливість, гаряче серце чи холодний розум повинні бути рушійною силою?! Ось дилема, яка виникає в дискусії на соціальну тему між Хомою з серцем і Хомою без серця.

У психоаналітичному аспекті художнього сюжетотворення п'яна людина на роздоріжжі – це символ несприйняття реальної дійсності, нужденної безпорадності, що призводить до безвідповідальності та «втечі від свободи» (Е. Фромм). Адже в Австро-Угорщині, зокрема в Галичині, не так давно з часів І. Франка відбулася селянська реформа (1848) – скасування панщини й заро-

дження «дикого капіталізму» (стадія первинного накопичення капіталу). Простий народ із погляду формування соціально-економічної системи ще не встиг адаптуватися до нових жорстоких реалій. Отримана бажана свобода, лозунгом якої є «кожен сам за себе», стає нестерпним тягарем для більшості людей.

За Е. Фроммом, подібні психологічні механізми, де досвід минулого призводить до спотворення реальної дійсності, треба називати «соціальним перенесенням», що характерно для Homo politikon.

Утім, поняття свободи стає суперечливим у розумінні Хоми з серцем, котрий говорить: *«Всяке становище в суспільстві накладає пута на душу, на волю, на язик, а я хочу бути свободним»* [7, с. 13]. Отже, за логікою героя, якщо будь-яке становище в суспільстві узалежнює свободу індивідуума, то навіщо він докладає зусиль, щоб шляхом революції добитися кращого соціального становища для свого народу?! Адже свобода немає нічого спільного з матеріальним благом людини.

Клубок суперечливих думок розмотує Хома без серця, запевняючи: *«Ми всі, бідні й багаті, всі ми пригнетені й визискувані. Але наші визискувачі й тирани сидять у нас самих. Се наша апатія, наша дурнота і наша трусливість. Ніякий соціальний переворот не увільнить нас від них. А доки вони панують, доти й ніяка переміна на ліпше неможлива»* [7, с. 14]. Утім, Хома з серцем доводив своє: *« – Мусимо любити народ, що вигодував нас працею своїх рук і потом свого чола! ...* [7, с. 10]. *Новий лад принесе з собою також нове виховання...»* [7, с. 15].

Таке почуття примусового внутрішнього обов'язку перед батьківщиною та вияв пристрасної революційності з погляду класичного психоаналізу є нічим іншим, як інтроекцією та ідентифікацією, що є основою Едіпового комплексу. Інакше кажучи, Хома з серцем переносить на соціально-психологічний ґрунт ті почуття любові, щирості й турботи, які він з дитинства плекав до своїх батьків. Таке позитивне «соціальне перенесення» призводить до патріотизму, віри й ціннісного виміру буття людини. Утім, воно не завжди співпадає із соціально-психологічною реальністю, на що звертав йому увагу Хома без серця: *«А на мою думку, ти помиляєшся. Всього того потребують не люди, а ті наші старі тирани та визискувачі, що сидять у нас самих і яких ми пре побожно, нетиканих і невменшених, передаємо своїм дітям і внукам, неважаючи на всю нашу освіту й цивілізацію. Наша духовна лінь і безкритичність, наша трусливість та апатія – ось хто*

потребує віри, догми, неомінальної рецепти на те, що буде і чого ніхто не знає і не може знати» [7, с. 20–21].

У фокусі світоглядного пріоритету Хома без серця намагається переконати свого приятеля, що хвора людина нездатна побудувати здорове суспільство. Спочатку їй потрібно змінити свою пошкоджену природу, а вже тоді, як писав Е. Фромм, «цілі суспільства співпадуть із цілями людськості та суспільство припинить спотворювати людину і сприяти злу» [10, с. 372].

Урешті-решт Хомі з серцем не вдається подолати ілюзорні бажання щодо побудови справедливого суспільного ладу. У своєму неусвідомленому перенесенні герой розривається між інфантильними бажаннями та потребами суспільства. Його смерть від інфаркту символізує передусім несприйняття суспільством того ціннісного виміру буття, якого він дотримувався. Відтак справедливість Галабурди ґрунтується на соціально-психологічних реаліях, а любов до ближнього, загострене почуття соціальної несправедливості Бідолахи – на перенесенні власних ілюзій, бажань й емоцій, які далекі від реальної дійсності.

Феномен перенесення Homo politikon у співвідношенні до соціально-психологічної реальності можна розглянути і в повісті «Основи суспільності» І. Франка. Твір створений на матеріалі документальних фактів кукізовського процесу 1889 року, що розглядав злочин поміщиці села Кукізова Марії Стшелецької та її сина Олександра, які намагалися вбити й обікрасти священика Яна Тхуржницького. Цей факт набув розголосу та сколихнув тогочасну громадськість, особливо панівну верству населення, яка стала на захист Стшелецьких. Адже підозрювані належали до знатного дворянського роду. Поміщицю села Кукізова та її сина суд визнав невинними, незважаючи на всі докази їхнього злочину. Польський письменник Юзеф Рогош у своїй повісті «Могильники» теж намагався виправдати кримінальні дії представників старовинного шляхетського роду.

Ці події послужили для написання повісті «Основи суспільності», в якій І. Франко об'єктивно розвінчує несправедливий суспільний лад. Утім, питання впливу життєвого матеріалу на художню канву твору досить висвітлене в літературній критиці. Центром нашої уваги в повісті є передусім феномен перенесення Homo politikon із розумінням його «норми» та «невротизації», де чистота інтимних почуттів і свободолюбність людини, зокрема Олімпії та Нестора, скаламучені

соціальними стереотипами, грошолобством і жадобою зиску.

Зокрема, у повісті «Основи суспільності» І. Франка основна причина злочину з погляду психоаналізу – це передусім брак любові. Адже все починалося з ідилічного світобачення Олімпії, її першого кохання до Нестора, що розбилося в скалу соціальної ієрархії, де головну роль відіграли її батьки: *«Пані Олімпія тямить і досі ті гіркі сердечні сльози, що проливала, сховавшись в густі корчі парку по вислуханні сеї вісті. Але і вона, так само як її родичі, ані словечка не сказала нікому про свою любов, ані одною сльозиною, ані одним спомином не виявила її перед ніким із домашніх. Німо і глухо поховала своє чуття на дні серця, залила слізьми і присипала пилом забуття. Була ще молоденькою дівчиною, та все-таки знала, що графській доньці іменно так треба зробити, коли їй трафилося таке нещастя полюбити плебейя»* [6, с. 148].

Така «культура нарцисизму» дворянських гнізд витісняє природні почуття індивіда, формуючи відчужений характер любові та шлюбу в стосунках між людьми. Подібні взаємовідносини, за інтерпретацією Е. Фромма, нагадують добре «злагоджену команду», де все відпрацьовано до автоматизму. «Автомати, – справедливо зауважує наналітик, – не можуть любити; вони можуть обмінюватися власним «набором якостей» і сподіватися на справедливу угоду» [10, с. 155].

За іронією долі «справедлива угода» не відбулася між Олімпією та її майбутнім чоловіком графом Торським, що розтратив майже все їхнє спільне майно, а потім захворів, зліг на інвалідний візок, морально добиваючи свою дружину.

Мимоволі можна задатись запитанням: любов'ю чи ненавистю для Олімпії було зроджене серце?! І хоча від одного почуття до другого один крок, проте жіноче ество Олімпії прагнуло першого. Однак в її підсвідомості відбулося перенесення певних соціальних стереотипів дворянства, завдяки яким вона не лише витіснила інтимні почуття, але й позбавила себе «внутрішньої свободи». Власне, це одна з основних причин, чому вона не змогла в житті стати щасливою. Адже для того потрібно було відчутти своє істинне «Я» як «орієнтацію, складову частину структури характеру зрілої, повністю розвинутої, продуктивної особистості» [10, с. 155].

Повість «Основи суспільності» І. Франка – один із небагатьох творів у творчості письменника, де чітко простежуються ті нюанси перенесення та соціально-психологічної реальності Номо politikon, про які говорить А. Адлер у своїй

праці «Наука жити». Йдеться про почуття солідарності, колективізму й соціальну орієнтацію, які формуються ще з дитинства та є рушійною силою «стилю життя» індивіда. «Дуже важливо, – писав засновник індивідуальної психології, – збагнути індивідуальний контекст, ціль життя людини, яка визначає керунок усіх її вчинків і бажань. Розуміння цілі життя робить для нас можливим збагнути прихований сенс, що лежить в основі різноманітних дій, оскільки ми починаємо бачити їх частинами єдиного цілого. І, навпаки, ми краще проникаємо в сенс цілого, коли досліджуємо окремі частини, за умови, звичайно, що ми бачимо їх як частини цього цілого» [див.: 1].

Подібні психоаналітичні рефлексії були яскраво репрезентовані образами Олімпії та Нестора, у характерах яких прослідковується суперечність між інстинктивними природними виявами та соціальною детермінацією несвідомого. Це стало наслідком внутрішнього конфлікту Воно і Над-Я, що впливає із самої ситуації. Адже проблема людської деструктивності, зокрема кримінальні вчинки Олімпії, в повісті І. Франка виступає як акт помсти головної героїні за свою скривджену любов, причина якої є прагматична, інтелектуально-раціональна схема речей, унормована ієрархізованим суспільством. Звідси – матеріалістичне розуміння любові як взаємовигідного контракту між партнерами. Тому Олімпія не стала відстоювати свою любов перед батьками, а виходить заміж за нелюба.

Е. Фромм стверджував, що «любов за своєю суттю неподільна, оскільки це стосується зв'язку між *об'єктами* любові й особистості люблячого» [10, с. 141], а в ієрархізованому суспільстві з відчутним поділом на бідних і багатих система виховання скерована передусім на егоцентризмі та нав'язуванні певних стереотипів мислення, що зрештою призводить до депресивного стану індивіда.

А. Бек, основоположник когнітивної психотерапії, на Міжнародному конгресі психотерапевтів доводив, що депресія є не емоційною, а пізнавальною хворобою, яку можна подолати лише власним інтелектом. Адже її наріжний камінь – світогляд людини, її викривлене уявлення про світ і саму себе.

Яскравим прикладом подібних психоаналітичних неусвідомлених рефлексій у повісті «Основи суспільності» І. Франка є сновидіння Олімпії: *«Їй снилось, що вона була молоденькою дівчиною. Цвітуча, мов рожса, в рожевім убранні, вона рожево глядить на світ. Усе їй усміхається, усе її нестить, усе любить нею. І сонце, і цвіти,*

і повітря, і люди. Молодіж липне до неї, паничі з найчильніших родин у краю роєм крутяться довкола неї. Молодечі лица, то круглі, то подовгасті, облиті здоровим рум'янцем то сентиментальною блідістю, з чорнявими щеними вусиками і без них, з очима то огнисто блискучими, то немов ув'ядаючими від гарячого чуття, хмарою носяться довкола неї, мов лица ангеліків довкола Сікстинської мадонни. І не диво! Вона молода, вродлива дочка графа Лісовицького, властивця обширних маєтностей і великих капіталів, – значить, хоч не одиначка, то все-таки одна з перших великопанських партій у краю. І вона знає се і ходить гордо, холодно, насмішливо серед тої хмари лиць, під градом палких, закоханих поглядів, серед шепоту подиву та здавлюваного бажання. Її люба ота душина атмосфера подиву, зазвисті та бажання, але її не тягне ані до одного з тих лиць, ані до одної з тих гнучких та елегантних фігур у фраках, циліндрах і глясованих рукавичках» [6, с. 146–147]. Відтак її серце прагнуло теплих стосунків із простим непоказним домашнім учителем Нестором. Дівчина опиняється на роздоріжжі власних почуттів і соціальних умовностей, тої атмосфери в якій пройшло її виховання.

Даючи Олімпії психологічну характеристику, Гапка вдало підмітила внутрішню суперечність своєї господині, яка з темних глибин неусвідомленого не може досягнути цілісності, мучиться у своєму «Я» і спалахує ненавистю до «Іншого»: *«Мара її зрозуміє, оту нашу графиню! Добра вона, чи лиха? По правді говорить чи бреше? Ніяк не зміркую. Здається, говорить часом як людина, а збоку глянеш – відьма якась. Адже ж я бачу, як вона ненавидить усіх! Навіть отого свого синочка коханого. Кажуть, що вовчиця таку має натуру, що іноді леститься буде, а в іншу пору кидається на чоловіка чи навіть на вовка і гризе та рве зубами» [6, с. 171].*

Ця міфологічна образна паралель заплутаного клубка емоцій, дуалістичного світовідчуття, що прагне бути вираженим, якнайкраще пояснює спотворену звіроподібну сутність Олімпії (Номо політікон). Проблема деструктивності її характеру закорінена в травматичному минулому. Йдеться про перше кохання графині та силуване заміжжя за підстаркуватого графа Торського, що *«товаришував ще з її батьком за... молодих часів» [6, с. 148].* Життя з чоловіком виявилось нестерпним, а його постійна подружня зрада, гра в карти, пиятика й садистичні нахили призвели до розчарування та емоційного відчуження Олімпії.

К. Горні, розкриваючи проблематику людської деструктивності в подружньому житті, зауважу-

вала: *«Гіркота розчарування залежить, з одного боку, від ступеня фіксації, а з іншого – від ступеня розбіжностей між набутих об'єктом і досягнутим задоволенням і специфічними несвідомими сексуальними бажаннями.*

Отже, Над-Я загрожує небезпека зцілення старої заборони інцесту – цього разу щодо шлюбного партнера; і що інтенсивніше здійснюються несвідомі бажання, то сильніша ця небезпека. Воскресіння заборони інцесту в шлюбі є цілком типовим і *mutatis mutandis* приводить до тих же результатів, що й у стосунках дитини з батьками, а саме до того, що прямі сексуальні цілі дають місце стосункам прив'язаності, які накладають заборону на сексуальні цілі» [9, с. 48].

Отже, за ширмою дивного послууху Олімпії щодо власного одруження та шлюбної терплячості приховується Едіпів комплекс, сповнений любов'ю та ненавистю, яку з плином часу графиня перенесла на свого колишнього коханого Нестора. Причому в кривому дзеркалі своєї спотвореної уяви та кримінальних намірів убити його й заволодіти чужим багатством вона не відчувала докорів сумління.

Раціональне пояснення певним почуттям можна знайти в загостренні Едіпової ситуації, яка виявлялася в маренні графині. Адже батько віддав її за нелюба:

«– Спати! Спати! Спати! Шепче висока постать, розпливаючись у небуття, та в тій же хвилі пані Олімпія, поступивши пару кроків, бачить перед собою спальню, вбоге ліжко, мізерне стареньке покривало, з-під котрого виглядає сива стареча голова з розхиленими синюватими губами, навислим над верхньою безвусою губою носом і глибоко запалими очима. Се отець Нестор, – пані Олімпія знає се; їй ані раз не страшно, ані не дивно. Вона йде далі – образ щезає.

– Жаль мені його! Такий був у сні похожий на мого батька!

Хто се сказав? Де се сказано? Не час думати» [6, с. 271].

Як бачимо, у шеренгу психічних явищ Олімпії стає і вимріяна уявою *«висока постать»*, що уособлює Воно – неусвідомлену психічну інстанцію її особистості. Також на горизонті сновидіння вияскравлюється і перенесення образу батька на отця Нестора. З погляду класичного психоаналізу в цьому випадку феномен перенесення може розглядатися як опір, що характеризується несприйняттям і запереченням героїні своїх витіснених неусвідомлених бажань. Адже у *«Глумаченнях сновидінь» (1900)* З. Фройд довів, що перенесення

часто спостерігається під час аналізу неврозів у сновидіннях людини.

Наприклад, «третя персона» Олімпії збіглася з особистістю отця Нестора. У героїні відбулося «оманливе асоціативне з'єднання» та проснулися ті афективні почуття, що в минулому примушували її виганяти зі свідомості заборонені інцестні бажання.

Утім, проблему людської деструктивності в повісті «Основи суспільності» І. Франко вбачає не в Едіповій ситуації, комплексі та конфлікті індивіда, а в його соціальних зв'язках. В аспекті конкретизації цих міркувань характерні слова Чапського: «– Нічого я не признаю! – різко мовив Едзьо. – Що маю признавати? Залізниці? Телеграфи? Машини? Коли мірилом поступу візьмемо те, щодля чоловіка найвище, найцінніше – його особисте щастя і вдоволення, то я скажу, що XIX вік виявляє не поступ, а регрес. Ніколи різниці і противенства між сильними і слабкими, багатими і бідними, ситими і голодними, освіченими і темними не було такі страшні та болючі» [6, с. 256].

Проблема людської деструктивності Номо політikon простежується і в оповіданні «На дні» І. Франка, де наратор виявляє симпатії до знедолених соціальних низів, які терплять наругу від працедавців. Навіть найтяжчий злочин Бовдура, якому немає прощення, лягає незагоєним шрамом на сумління верхівки суспільства, що довела його до відчаю, зубожіння та жебрацтва. Перерізавши за гроші горло Андрія Темери, Бовдур стояв навколішках перед трупом і волав, лементував у розпачі: «– Прокляття на вас, посіпаки! – казав він. – Адить! – і він приложив руку до зіваючої рани Андрія, переділяючи її долонею впоперек на дві половини, – адить, отсе моя половина, а отсе ваша половина! Се моя, а то ваша! Не бійтися, тутка я спокутую за обі, але там є ще Бог, справедливий, то він буде вмів розпізнати, котра моя половина, а котра ваша!..» [5, с. 163].

Так автор устами свого героя натякає на справжні причини злочину, які хоч і залягли на «дні душі» Бовдура апокаліптичного звіра, але тягнуться аж до бездушного чиновництва Номо політikon, що є справжнім розсадником духовно-моральних нечистот суспільства.

Своєрідним продовженням певної проблематики є оповідання «На вершку» І. Франка, в якому розповідається про розбещене життя багаті молоді. У центрі уваги – Жан, котрий украв у родича значну суму грошей і пропивав їх разом зі своєю компанією. Веселе балування швидко закінчилось, коли друзі довідались, що невідомо

мого злочинця розшукує поліція. Усі покинули хлопця, окрім люблячої дівчини Тані. У розпачі Жан зізнається, що не гідний її кохання: «*Що я за чоловік! Відмаленьку пециний, розпусканий, вихований паничем, недоумком і неробом, відмаленьку серце моє відвертано від людей, від людського горя і щастя, від людського життя, а прив'язувано до пустих забавок, до псів, коней та блискучих іграшок, поки вкінці все не стало для мене блискучою іграшкою, – і люди!*» [4, с. 177].

Втім, дівчина щиро вірить хлопцеві і ладна разом із ним понести покарання, проте коли до будинку ввійшла поліція, то, крім неї, нікого не виявилось, лише вітер свистів крізь відчинене вікно. Так автор зриває фальшиву маску із Номо політikon – самих «верхів суспільства».

Проблему людської деструктивності І. Франко порушує і в повісті «Для домашнього огнища», що виявляється в егоцентризмі образу Аграновича, його «кривому дзеркалі» духовно-моральних цінностей. Адже мораль і справедливість індивіда за своєю суттю пізнається, переживається й видозмінюється залежно від розуміння тих чи інших речей, а не піддається соціальній нормі чи стереотипам. У цьому причина особистісної трагедії головного героя, що не знайшов сили простити свою дружину Анелю, звільнити власне серце від кайданів осудження.

Справедливість! Честь! Гідність! Мораль! Цими чеснотами Агранович волів підтримувати домашнє вогнище, забувши про всепрощення любові. Він загубився в лабіринтах соціального середовища людської дволикості, що призвело до безглузкого вбивства на дуелі свого товариша Редліха.

Агранович перед дуеллю «чув навіть якась дивне роздвоєння в своїм нутрі, дізнавав такого вражіння, немовби той чоловік у військовій блузі, з руками в кишенях, що так уважно придивляється літографії на стіні, – се якась людина, чужа йому, далека і нецікава, на котру його таємне «я» поглядає збоку з якимсь легеньким зачудуванням» [3, с. 99].

Причина надмірної запальної вдачі Аграновича, загострене почуття справедливості й душевної вразливості закорінена ще в дитинстві. Хоча цей момент автор не коментує у творі, проте з учинків героя видно, що він схильний до завищеної самооцінки як захисного невротичного механізму у функції віддзеркалювального об'єкта. Тому трансформація особистості героя у військовій службі визначалася надмірною активізацією та возвеличенням власного Его, що за А. Адлером є наслідком зверхкомпенсації.

Відтак аналітик вважав, що людині змінити свою модель поведінки, засвоєну ще в дитинстві, практично неможливо: «Навіть зміна соціальної установки у зрілому віці не обов'язково призведе до зміни моделі поведінки. Душа не міняє своєї основи; в дитинстві і в зрілості особистість зберігає ті самі нахили, із чого можна стверджувати, що її життєва ціль також є незмінною» [2, с. 56].

Ця думка кореспондується й із лейтмотивом повісті «Для домашнього огнища» І. Франка, а саме капітана Аграновича. Адже, що таке справедливість, честь, гідність, мораль – як не стан душі людини, котра по-справжньому любить?!

Висновки. Отже, як бачимо, проблему людської деструктивності Номо Politikon І. Франко вбачав у відсутності чи недосконалості любові. Показовим у цьому зредукованому питанні є художня проза письменника 1880–1900-х років, зокрема «На вершку», «Основи суспільності», «Воа constrictor», «Для домашнього огнища», «На дні», «Хома з серцем і Хома без серця» та інші). У контексті проаналізованих творів І. Франка доходимо висновку, що перепорою до вирішення проблем людської деструктивності Номо Politikon є едіпальні, егоцентричні та невротичні розлади характеру людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Адлер А. Наука жить. URL: <http://lib.ru/PSIHO/ADLER/live.txt>
2. Адлер А. Понять природу человека. Санкт-Петербург: Акад. проект, 1997. 256 с.
3. Франко І. Для домашнього огнища. Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1979. Т. 19. С. 7–143.
4. Франко І. На вершку. Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1978. Т. 15. С. 164–197.
5. Франко І. На дні. Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1978. Т. 15. С. 110–163.
6. Франко І. Основи суспільності. Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1979. Т. 19. С. 144–341.
7. Франко І. Хома з серцем і Хома без серця. Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1979. Т. 22. С. 7–29.
8. Франко І. Що таке поступ? Твори: в 50 т. К.: «Наукова думка», 1986. Т. 45. С. 300–348.
9. Хорни К. Самоанализ. Психология женщины. Новые пути в психоанализе. Санкт-Петербург: «Питер», 2002. 480 с.
10. Фромм Э. Душа человека. М.: «Республика», 1992. 430 с.